

‘דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור – אי אתה רשאי להתירן בפניהם’ –
 ‘לכאורה היינו מבינים כי לפנינו גדר של זהירות ברגשות המחמירים שאם ינהיגו היתר בפניהם, עלולים גם הם להורות היתר לעצמם ולנפול ממדרגתם. אולם לפי זה בלתי-מובן שהספרי קורא לזה ‘קדש עצמך’, שהרי אין כאן דין בנוהג-היתר, אלא הוא דין בהמחמיר לבל יזוק! ובהכרח שהספרי מגלה בזה גדר נפלא בקדושה: בהימצאי בין זהירים יותר ממני עלי לעורר רצוני להיות כמוהם, ולכל הפחות בזמן היותי במחיצתם להתנהג כפי מנהגם, כמו הרואה סוטה חייב לגדור עצמו מסיבת קלקולה, כך הרואה נוהרים חייב לעורר עצמו לזהירות, וזהו גדר של קדושה!’
 (מתוך עלי שור ח"א עמ' קלז)

דף נא

‘ניכלה זר באפייהו דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור’. הנצי"ב הקשה, מה נפשך, אם הם היו מברכים על הפרשת חלה מן האורז, הלא היה צריך להפרישם מאיסור לפי דעות הראשונים שאין לברך על מנהג. ואם לא היו מברכים, הרי שידעו שאינו אלא מנהג ואין צורך להפרישם? וכתב להוכיח מכאן ומראיות נוספות מהראשונים, שגם לפי דעת הרמב"ם שאין מברכים על מנהגים ‘אשר קדשנו במצוותיו וצוננו’, אם ברכו איננה ברכה לבטלה (עפ"י העמק שאלה שאילתא דפורים; משיב דבר מו ובחדושי הנצי"ב כאן ובע"ב).

לפי מה שכתבו כאן התוס', מבואר מדבריו אלו שגם מנהג שאינו חשוב, שהונהג על ידי העם ולא על פי תלמידי חכמים, שייך לברך עליו. וצ"ע. אך יש לדחות עיקר הראיה שיתכן ואמר להם שלא לברך.

‘יוצאין בקורדקיסון’ – סנדלים, נעלים קלות (עפ"י רבנו חננאל ורש"י כאן וביבמות קב: שו"ת מהרי"ל קנו).

‘עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו...’. לכן נאמר ואת אהרן ואת בניו תקריב... ורחצת אתם במים – הפסיק בואת, משום שאב אינו רוחץ עם בניו, והרי הרחיצה האמורה כאן היינו טבילה (משך חכמה תצוה כט,ד).

‘עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו... רבי יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו... תלמיד לא ירחץ עם רבו. ואם רבו צריך לו – מותר’. באביו, מלבד הטעם שכתב רש"י משום הרהור, לכאורה יש טעם נוסף – משום כבודו ומוראו, כמו ברבו [ובמאירי כתב שאכן זה טעם איסור רחיצה עם אביו]. ויש לומר שאם משום כבוד בלבד, היה התר לרחוץ עמו בשצריך לו כמו שמותר ברבו, אבל מטעם הרהור לא התירו אף כשצריך. ולרבי יהודה המתיר באביו, י"ל שחולק על עיקר טעם הרהור וסובר רק משום כבוד. [וצ"ע אם יש חילוק לרבי יהודה בין רבו ובין אביו, שבאביו לא כתוב ‘אם היה צריך לו’ כברבו. ושמא לרבי יהודה אף ברבו אין צריך ‘צריך לו’. אולם במסכת שמחות (ספ"ב) מובא: ‘רבי יהודה אומר: אם היה אביו זקן או חולה נכנס ומרחיצו שכן הוא כבודו’]. ואכן המאירי סתם כרבי יהודה והזכיר רק הטעם משום כבוד אביו ולא משום הרהור.

משמע שלרבי יהודה אין התר אלא באביו ולא בחמיו, אף על פי שחייב אדם בכבודו (כביו"ד רמ,כד), אין חיובו אלא ככבוד שאר זקנים, כמו שכתבו הפוסקים (שם).

'שווינו ככותאי'. פירש מהרש"ל: כמו שאסור להקל בפני הכותי שלא יקל יותר, כך מתיירא הוא להקל בפניכם שמא תבואו להקל יותר באיסור חלב מרוב חריפותכם ופולפולכם. ומצינו דוגמא לזה בפרק ראשון של סנהדרין (ה): שמרוב חריפות ובקיאיות, עלול החכם להורות התר בדבר הנראה תמוה לרבים.

'אמר ליה רבה בר בר חנה לבניה: בני, לא תאכל...'. בנו לא היה בן ארץ ישראל אלא בן בבל, וכיון שמנהג המקום לאסור לכך אין להתיר לאחרים, אף לא לבני ביתו, ואף על פי שרבה בר בר חנה עצמו נוהג התר בדבר [בצנעה] מפני שראה לחכם מופלג שנקט להתיר (עפ"י המאירי).

ונראה לכאורה שאפילו אם דעתו של הבן לילך לארץ ישראל, כמוהו, עליו להחמיר כמנהג המקום [שהרי אם אין דעתו לחזור, הלא גם רבב"ח עצמו היה צריך לנהוג איסור, כמבואר בגמרא], שהרי הוא בן המקום הזה ואינו תלמיד לחכמי ארץ ישראל. וזהו 'אתה שלא ראית את רבי יוחנן' – כלומר הגם שאתה הולך אחר מנהג אבותיך ואני אביך הלא אוכל, אין אתה בן ארץ ישראל מתלמידי רבי יוחנן אלא בן בבל [ורבב"ח עצמו לא היה יכול להורות התר בדבר, אף לתלמידיו ובניו, כיון שלא היה יכול להכריע מעצמו] (עפ"י דברות משה שבת ח"א י, ב וח"ב לט, טו; אג"מ או"ח ח"ד סב וח"ה סג, ב).

וע"ע פני יהושע; דבר שמואל, ובמובא ביוסף דעת ברכות יא: אודות הוראת החכם לתלמידיו כדעתו בניגוד לדעת שאר החכמים.

(ע"ב) 'אתה בפני אכול שלא בפני לא תאכל'. המאירי מפרש 'בפני' – כל עוד אני חי.

'אמר אביי: ארישא'. ונתן התנא טעם לכך שנותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם, ולא נתן טעם מדוע נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם – כי זה ידוע מן הכתוב שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך (עפ"י בעל המאור).

'רבא אמר: לעולם אסיפא והכי קאמר, אין בוז מפני שינוי המחלוקת'. משמע הא אם אי אפשר בלא מחלוקת, יש לו לעשות מלאכה עמהם ולעבור על מנהג מקומו כיון שאין בדבר איסור תורה אלא שנהגו איסור במלאכה להחמיר על עצמם, וגדול השלום (עפ"י תוס' נב. רא"ש ושאר פוסקים).

וע' באגרות משה (או"ח ח"ד קו, א) שכתב סברה זו לענין התר לבן ארץ ישראל להשלים למנין עשרה לתפילת מוסף ביום טוב שני בחו"ל, שהרי אם לא יצטרף עמהם מפני שהוא בן א"י הרי אין לך פרסום גדול מזה, ואסור לשנות מפני המחלוקת, עש"ע. 'ודוקא אם הדבר הזה אינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו לאיסור, אבל דבר שהוא אסור מצד הדין, אפילו איסור דרבנן, חס ושלום לעבור מפני חשש איבה ומחלוקת, ומוטב לסבול על עצמו קטטות ולא לעבור על דברי סופרים, שהעובר על דברי סופרים חייב מיתה בידי שמים' (משנה ברורה תסח סקכ"ג).

א. מה שכתב 'אפילו איסור דרבנן' מקורו ברמ"א יו"ד סוס"י קיב, ובפרי חדש והגר"ז ועוד, כמו שציין שם. [ואין זה ענין לכבוד הבריות הדוחה איסור דרבנן – כי כאן הולוול ואי-הכבוד באים בסיבת אנשים המתנגדים לדין והרי דבריהם מבוטלים מעיקרא, ואינו דומה לולוול מסיבה חיצונית שנפגש באיסור].

אך צריך באור בלשון הרא"ש 'כיון דלית ביה איסורא דאורייתא אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהן'. וכן כתבו התוס' (נב. ד"ה ממקום): 'אי מדאורייתא חייב לבער, משום מחלוקת לא יעבור על ד"ת'. ובדוחק יש ליישב שנקטו כן משום שישנם כמה איסורים דרבנן שהתירו במקום קטטה, כמו שכתבו הפוסקים ביו"ד שם לענין פת וחמאת עכו"ם, על כן נקטו דבר הפסוק. ושאלתי לכבוד הרבנים שליט"א על דיוק לשון הראשונים. וזו לשון הגר"ח קניבסקי שליט"א: 'כונת הראשונים לאפוקי מנהג'.

הגר"א נבצצל שליט"א כתב: 'אולי המנעות מביעור בשוא"ת בדרבנן שריא מפני המחלוקת. וצ"ע'.

שבתי וראיתי שבספר אורח משפט (קל) מפרש דיוק דברי הרא"ש כלפי דברים שאינם מוכרעים בהלכה והכל מודים שכל אחד במקומו נוהג כשורה, בזה יש להקל כמנהג המקום מפני המחלוקת, הגם שלפי השיטה שהוא נוקט בה יש בדבר איסור דרבנן, ואולם במקום שהאיסור ברור ואין בו מחלוקת, או אפילו יחיד שמבורר לו שדבר זה אסור – בזה בודאי גם באיסור דרבנן לא יקל מפני המחלוקת.

ב. יש מי שצדד לומר שבגוף הנידון אם להקל כמנהג המקום שבא לשם מפני המחלוקת, נחלקו אב"י ורבא; אב"י סובר שאין להקל אף אם ניכר הדבר, ולכך מפרש דברי המשנה 'ולא ישנה מפני המחלוקת' ארישא. ורבא סובר שאסור משום 'לא תתגודדו' או משום שגדול השלום (ע' בשו"ת משיב דבר ח"א יז בהרחבה).

ככתבם וכלשונם'

'... כי הקב"ה נתן כח בחכמי הדור לנהוג מנהגים בישראל ובהתפשטתם אי אפשר לעקרם כלל... אם המתקנים היו חכמים והי' גם כוונתם לשם שמים לגדור גדר, אזי אין לו התר כלל...'

(מתוך דרשות החתם סופר, ח"ב רמג)

'... דאין לשנות שום מנהג שנהגו אבותינו, אפילו יסכימו כולם ולא יהיו אגודות אגודות, אלא כולם יסכימו לשנות ממנהג אבותינו, מכל מקום לא ישנו תפקידם, כעובדא דבני ביישן...'

(שם [ירושלים תשמ"ט] ח"ב עמ' 498. ועע"ש בח"א עמ' 358 ואילך)

'... ובכלל צריך לידע שכל דבר שנהגין בו אף רק חלק מישראל אינו דבר בטל, וצריך לעיין הרבה למי שרוצה לבטלה לומר שאין זה מנהג הראוי ובטעות נהגו, כי חזקה על כל מנהג שנעשה עפ"י חכמי גדולי התורה' (מתוך שו"ת אגרות משה או"ח ח"ה כ, לא).

וע' בשו"ת מהרי"ק (קמד): '... ובכל מקום שתמצא מנהג ויש לישבו בשום ענין, פשיטא שיש להלך אחריהו...'

'... ואפשר כי זה ענין הלל בראש חדש שהוא מנהג, כדאיתא בגמרא, ויש לומר הענין, כי באמת בזמן המקדש היה עיקר ההלל ברגלים על הראות פני ה' במקדש... ועתה שאין לנו בפועל זכיה זו וההלל הוא רק זכר, אם כן גם בראש חדש יש לומר הלל שגם בו השערים נפתחים, וכמו שיהיה עוד לעתיד, כמ"ש במקום אחר כי עתה כל הקיום בזכות הזמן שהיה המקדש קיים וגם בכח הזמנים העתידין להיות, כי הקדושה נותנת ברכה לפנייה ולאחריה. וכן הוא בכל מנהגי בני ישראל כמו שאמרו אם אינם נביאים בני נביאים הם ומכוונים למה שעתיד להיות' (מתוך שפת אמת פר' נח תרמו).

כענין הזה כתב בספר רסיסי לילה ח. ע"ש בהרחבה.

'מנהגי אבות הם גופי תורה. ואמרו על זה בגמרא פסחים 'כבר קבלו אבותיכם עליהם, שנאמר...'. ובירושלמי פסחים שם ובבראשית רבה (צד) אמרו על עניני מנהגים של האבות שבאו ושאלו, והשיבו להם אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש – שמזה נראה שולזול המנהג של אבות בעניני איסורים נחשב מזלזל בכבוד האבות נוחי נפש. וכן... והרמב"ם... נקטי בחדא מחתא איסורים ומנהגים... והשוה בזה את המנהגים עם התקנות והאיסורים הנלמדים מהלכה למשה מסיני או ממדות התורה, והכל הוא בכלל תורה שבעל-פה, ואין שום מקום להקל במנהגי אבות הקדושים, ובפרט בענינים המסורים לרבים ושהם מיוסדים על יסוד קדושת ישראל.'

(מתוך אורח משפט לה)